

УДК 811.161.2'373

Н. С. Безгодова

**ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
(ПРИРОДНИЧИЙ ПРОФІЛЬ) НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)**

Безгодова Н. С. Формування термінологічного потенціалу (природничий профіль) на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням).

У статті висвітлено деякі аспекти формування професійного мовлення майбутніх спеціалістів природничого профілю шляхом опрацювання термінологічної лексики. Основну увагу приділено текстовому матеріалу й роботі зі словами-термінами.

Ключові слова: термінологія, професійне мовлення, принцип текстоцентризму, слова-терміни, терміни з міжнародними компонентами.

Безгодова Н. С. Формирование терминологического потенциала (естественный профиль) на занятиях по украинскому языку (за профессиональным направлением).

В статье описаны некоторые аспекты формирования профессиональной речи будущих специалистов естественного профиля путем обогащения терминологической лексикой. Основное внимание уделено текстовому материалу и работе со словами-терминами.

Ключевые слова: терминология, профессиональная речь, принцип текстоцентризма, слова-термины, термины с международными компонентами.

Bezgodova N. S. Terminological potential forming (natural profile) at Ukrainian language lessons on the professional direction.

The article deals with some aspects of professional speech forming of future specialists of natural profile by enriching the terminological lexicon. It is focused on text materials and work with words.

Key words: terminology, professional speech, principle of tekstotsentrizm, words-terms, terminology with international components.

Формування професійного мовлення майбутніх фахівців передбачає насамперед необхідність опанування поняттєвої сфери обраної спеціальності, представленої засобами україномовної термінології, а також термінами з міжнародними компонентами. Термінологія є тим своєрідним бар'єром, який визначає рівень професійної освіти, тому на сьогодні важко уявити плідний розвиток будь-якої науки, якщо сутність понять, які ця наука розглядає, не має наукової термінології.

Методичні засади дослідження терміносистеми в лінгвістиці пов'язані з іменами Б. Головіна, В. Даниленко, Д. Лотте, О. Реформатського та ін. Уперше проблему системності термінологічної лексики порушив у своїх працях Д. Лотте [3]. Термінологія не постає відразу, а твориться самим життям упродовж тривалого історичного періоду розвитку суспільства й мови, відбиваючи процес пізнання матеріального світу й людських відносин. Саме галузеві терміносистеми відповідають суспільним потребам і нормам літературної мови, національним традиціям і принципам міжмовної уніфікації.

Однією з суттєвих особливостей термінології є те, що вона найбільше піддається свідомому творенню у процесі подальшого розвитку термінологічного фонду літературних мов, удосконалення якого дедалі набуває все більшого значення [1].

На відміну від загальноживаної лексики, термінологія пов'язана з науковими концепціями і з предметним знанням тієї галузі, поняття якої термінується. Це зумовлює реалізацію предметних зв'язків між українською мовою та природничими дисциплінами.

Оскільки професійне мовлення – одна з домінантних якостей майбутніх фахівців, важливий елемент морально-психологічної підготовки – розвиток мовлення студентів природничого профілю варто починати зі збагачення їхнього словника термінологічною лексикою. Чим більший лексичний запас студента, тим проникливіше він бачить світ, точніше сприймає прочитане й почуте, а отже, йому легше дається навчання, ширшає його світогляд, і найголовніше – упевненість висловлювання забезпечує високий рівень спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Дослідження вітчизняних науковців усебічно висвітлюють загальні проблеми оптимізації вищої освіти й питання професійного усного мовлення студентів зокрема, особливості змісту, форм, методів і засобів навчання української мови з урахуванням освітніх тенденцій (Л. Головата, І. Довженко, Л. Златів, Н. Костриця, В. Михайлюк, Т. Окунович, М. Пентилюк, Л. Рускуліс, Н. Тоцька та інші). Лінгводидакти О. Біляєв, Т. Донченко, С. Караман, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк та інші у своїх працях звертають увагу на необхідність наближення викладання мови до професійних потреб тих, хто її вивчає.

Своєрідною рисою мовленнєвої підготовки студентів природничого профілю є поєднання імпліцитного та експліцитного видів професіоналізації, що забезпечує формування стійкої мотивації до вивчення української мови, відповідну орієнтацію ситуативних завдань, добір дидактичного матеріалу тощо.

Мета нашої розвідки – формування професійного мовлення майбутніх спеціалістів природничого профілю шляхом збагачення термінологічною лексикою.

Об'єктом лінгвістичних дослідницьких спостережень природничих наук є біологічна (Л. Симоненко), ботанічна (А. Капська, І. Сабадош, М. Фещенко та інші), геологічна (М. Годована), географічна (О. Данилюк, Ю. Кисельов), екологічна (Л. Козловська) та інша лексика.

Найгострішою щодо розв'язання є проблема лексичних запозичень у національній термінології (С. Денисенко, Н. Попова, В. Сімонок, С. Федорець, Я. Яремко та інші), а також функціонування іншомовних елементів / компонентів переважно інтернаціонального характеру в мові науки (Г. Антонюк, О. Безпояско, М. Годована, Є. Карпіловська, І. Кочан).

Для студентів – майбутніх фахівців природничого профілю (учителів біології, географії, хімії, екології, а також спеціалістів лісового та садово-паркового господарства) – мова потрібна не як сукупність правил, а передусім як засіб пізнання світу, самопізнання й самовираження особистості. Тому, формуючи зміст предмета, необхідно

виходити з принципу врахування комунікативних умінь студентів, сприйняття й розуміння мовлення в його звуковому вираженні, передача вголос мовлення в його графічному вираженні, висловлення власних думок в усній і писемній формах.

Опанувати мову – це не просто її розуміти і знати, це здатність мобілізувати набуті мовні знання для розв'язання конкретних комунікативних завдань, ситуацій, сфер навчальної, наукової та професійної діяльності [5].

Усвідомлення студентами природничого профілю значення професійного мовлення в їхній майбутній фаховій діяльності, необхідності вдосконалення професійного мовлення, розвиткові чуття мови, навичок володіння виражальними засобами української мови, розвиткові мислення сприяють як традиційні, так й інтерактивні методи й засоби навчання: аналіз професійно зорієнтованих текстів, переклад наукових і науково-популярних джерел природничої тематики, редагування текстів, окремих речень, термінологічних сполук, аналіз дефініцій термінів, укладання термінологічних словників, складання й розгадування тематичних кросвордів, рольові ігри, ігрове проектування тощо.

Навчання рецептивних видів мовленнєвої діяльності пов'язують з виділенням принципу текстоцентризму, тому обов'язковою умовою формування комунікативних умінь і навичок студентів вишів на заняттях з української мови за професійним спрямуванням є текст як основна комунікативна одиниця.

Системне й систематичне використання текстового матеріалу забезпечує формування всіх складників професійно-комунікативної компетентності – від мовної до ораторської. Тому засвоєння термінології фаху повинно ґрунтуватися на основі різних типів та стилів професійного тексту. Критеріями добору наукового тексту вважаємо його новизну, доступність, наявність виховного потенціалу, оскільки, незалежно від об'єктів мовної діяльності, умови комунікації вимагають, щоб текст як основна одиниця спілкування здійснював певний вплив.

Професійно зорієнтовані тексти, насичені значною кількістю абстрактних понять і термінів, передусім розвивають теоретичне понятійне мислення, спрямоване на відкриття законів, створення нових правил, виявлення сутності різних явищ [4], також вони допомагають у складанні анотацій до праць природничого змісту, написання рефератів зі спеціальності, виконанні практичних і лабораторних робіт, безпосередньо пов'язаних з оволодінням фаховою мовою. Глибоке розуміння професійно зумовленого тексту як витвору мовленнєвої діяльності,

уміння самостійно знаходити, аналізувати, систематизувати, пояснювати терміни, подані в тексті, визначають мовленнєву майстерність майбутніх фахівців природничого профілю.

Основним орієнтиром у доборі професійної лексики й термінології є такі критерії: активне використання тієї чи тієї мовної одиниці мовлення, часте відхилення від мовних норм, застосування мовних одиниць відповідно до їх семантичних властивостей, доцільність уживання мовних засобів у відповідному контексті, стильова диференціація мовлення.

В умовах східного регіону України в мовленні студентів відчутною є лінгвістична інтерференція – російсько-українська та українсько-російська, отже, на занятті з української мови особливої актуальності набувають професійно зорієнтовані тексти, окремі речення, сполучення слів, слова на переклад. Під час перекладу виробляється механізм професійного мовлення, що допомагає шліфувати правописні, лексичні, стилістичні норми, є важливим засобом формування чистої, правильної української мови. Переклад дає змогу правильно вибрати потрібну граматичну форму відповідно до ситуації, а також допомагає студентам відпрацьовувати й удосконалювати навички роботи з перекладними словниками.

На нашу думку, чим більше студенти порівнюватимуть мовні засоби та їхні форми, тим уважнішими будуть до обох мов – української й російської, оскільки «точно й повно висловити засобами однієї мови те, що зафіксовано засобами іншої мови в нерозривній єдності змісту й форми» [6, с. 60], є вкрай необхідним. Процес перекладу забезпечує поєднання рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності.

Не викликає сумніву те, що людина найкраще сприймає інформацію і творить нові знання засобами рідної мови. Активне використання української термінологічної лексики в навчальній сфері поставило перед викладачами низку проблем, що «стосуються нормалізації й кодифікації української національної термінології, визначення джерел, з яких вона поповнюється, функціонування термінів, вибору найбільш вдалого з-поміж тих, що живаються в мові, тощо» [5, с. 49].

Усе вищезазначене має безпосередній вплив на формування професійного мовлення майбутніх фахівців природничого профілю, оскільки викладач у процесі роботи з фаховою термінологією повинен ознайомити студентів з тими процесами й змінами, які відбуваються в національній термінології під впливом лінгвістичних чинників.

Студентам також необхідно усвідомити, що будь-який термін вводять у науковий обіг за суворими „правилами гри”, які формулюють відповідно до законів логіки й методології. У творенні термінів велику

роль відіграє семантична (сміслова) виразність елементів терміна.

Сучасна природнича терміносистема в основному представлена іншомовними термінами, тому важливо переконати студентів у тому, що не варто зловживати іншомовними термінами (наприклад, уживання слова *чинник* замість *фактор*, *приспосовування* замість *адаптація*, *відтворення* замість *репродукція* тощо). Правильне використання власне українського терміна забезпечує чистоту мовлення, впливає на інтелектуальний рівень майбутнього фахівця зокрема й суспільства загалом, визначає національну специфіку української мови. Обмеження в уживанні власне українських лексем, заміна їх російськими відповідниками, міжмовна уніфікація не дають можливості репрезентувати державну мову в усьому її розмаїтті та багатстві барв.

Чільне місце в національній природничій терміносистемі посідають терміни з міжнародними компонентами. Їхня кількість залежить від того, чи мова повністю абсорбує міжнародні лексеми, чи навпаки, відштовхує їх, намагається знайти для них відповідні аналоги на національному ґрунті [2].

Для ґрунтового усвідомлення семантики термінів з міжнародними компонентами особливу увагу на заняттях з української мови звертаємо на вироблення вмінь визначати структуру, походження, особливості їхнього творення. Слушно зауважити, що такі терміни не потребують перекладу, позначають поняття найрізноманітніших галузей знань, можуть уживатися на початку (препозиція), у кінці слова (постпозиція) або на початку і в кінці слова одночасно, наприклад: біо- (*біологія*, *біосфера*, *біоритм*, *біогеоценоз*); гео- (*географія*, *геологія*, *геофізика*); -морф, -морф (ізм) (*зооморф*, *гомоморфізм*); троп-, -троп (*тропосфера*, *геліотроп*) тощо.

Бездоганне володіння всіма засобами літературної мови, розвинене чуття мови, володіння ораторським мистецтвом, майстерне поєднання мовних та позамовних засобів комунікації, формування не лише комунікативної компетенції, а й професійної компетентності можливе лише за умови систематичної роботи з термінологічною лексикою, оскільки саме з опанування фахової термінології й починається професійна освіта майбутнього спеціаліста природничого профілю.

Література

1. Гердт А. С. Проблемы становления и унификации научной терминологии / А. С. Гердт // Вопросы языкознания. – 1971. – № 1. – С. 14 – 22.
2. Кочан І. Слова-терміни з міжнародними компонентами, що вживаються у пре- і постпозиції / І. Кочан // Вісник Львівського університету. Сер. Філологічна. – 2004. – Вип. 34. – Ч. I. – С. 444 – 450.
3. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии /

Д. С. Лотте. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 157 с.

4. Немов Р. С. Психология : [учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений : в 3 кн.] / Р. С. Немов. – [4-е изд.]. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – Кн. 1 : Общие основы психологи. – 688 с.

5. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : [навчальний посібник] / Г. С. Онуфрієнко. – К. : Центр навч. л-ри, 2016. – 312 с.

6. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням : [підручник] / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – К. : Алерта, 2010. – 698 с.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2015 р.